

Karol Siciński

Spichrze w Kazimierzu nad Wisłą

Ochrona Zabytków 3/2-3 (10-11), 135-146, 183-184

1950

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SPICHRZE W KAZIMIERZU NAD WISŁĄ

KAROL SICIŃSKI

Ryc. 88. Spichlerz przy
Gdańskim Przedmieściu,
grupa I.

Ten mały rozdział historii architektury polskiej o niezwyklej transpozycji stylów pod względem plastycznym wybitnie swoisty, nosi na swych murach piętno epoki wielkiego rozwoju gospodarczego i ściśle z powyższym związanego rozwoju urbanistycznego, niegdyś zamożnego miasta.

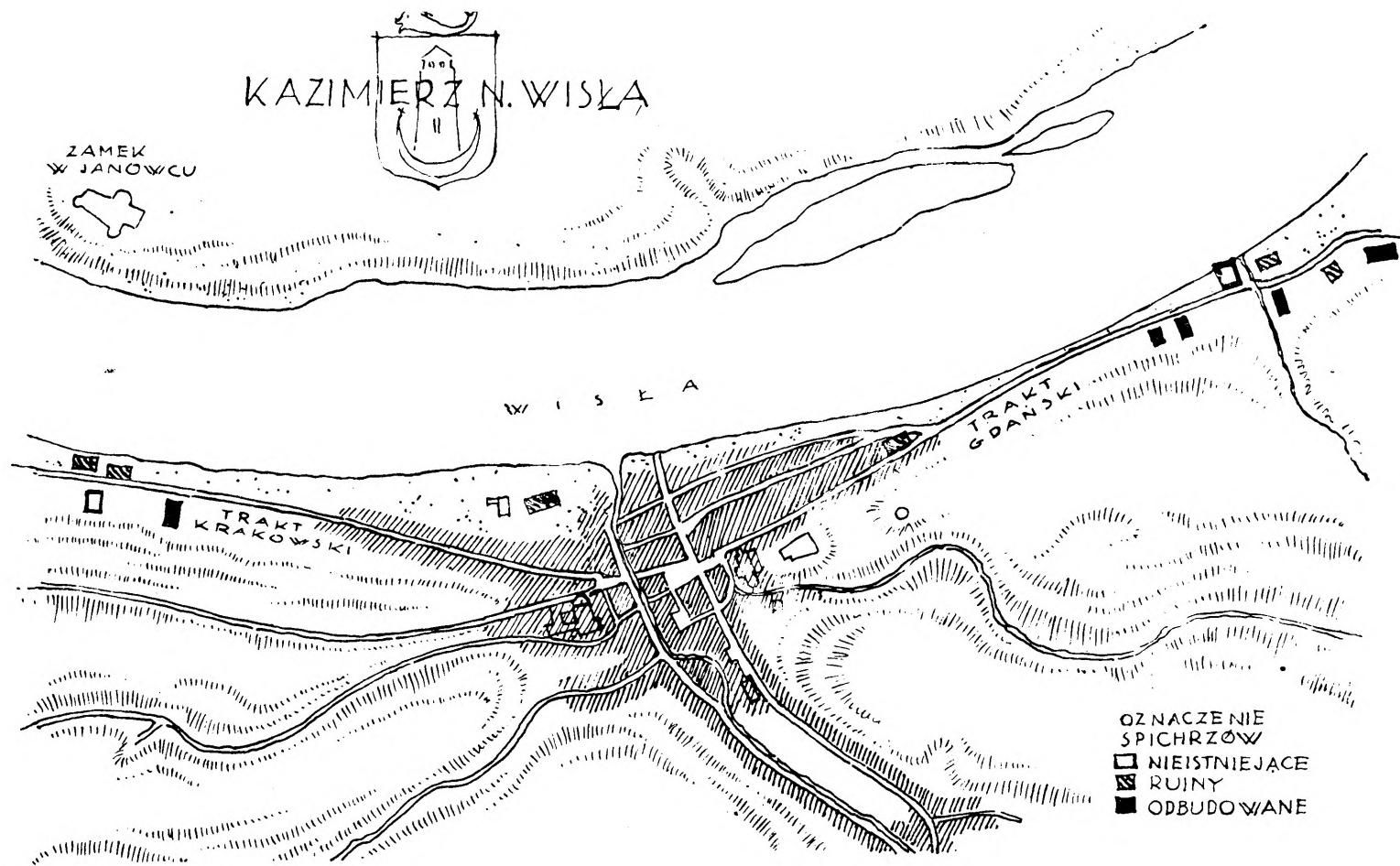
W niniejszym artykule nie mam na celu dociekań historycznych, pragnąłbym jedynie naświetlić temat od strony architektonicznej i konserwatorskiej.

Przez wykonanie robót remontowych około spichrzów Kazimierskich został przeprowadzony postulat rewindykacji wartości architektonicznych, które uległy zatraceniu przez czas, wadliwą przebudowę naginaną do potrzeb aktualnej gospodarki, oraz zaniedbania i obojętność użyt-

kowników lub spadkobierców po głównej funkcji składu zbożowego. Losy spichrzów w czasie bardzo były różne. Powiedziałbym, iż przeszły wszystkie stopnie wtajemniczenia w zagospodarowaniu budynkiem — od pełnej wagi funkcjonalnej, do całkowitego upadku i poniżenia ruiny sędziwego swego wieku.

Niezwykła bujność przyrody pobudzała fantazje twórców, zaś zamożność i kultura mieszkańców miasta, na przełomie szesnastego i siedemnastego wieku, pozwalała budować składy handlowe w monumentalnej architekturze.

W rozlokowaniu spichrzów uderza celowość i wycucie urbanistyczne. Wykorzystano zręcznie stoki górskie, spływające do drogi i brzegu wiślanego w niedalekiej odległości od brzegu, a jednak tak wysoko

KAZIMIERZ N. WISŁA

ZAMEK
W JANÓWCU

W I S Ł A

TRAKT
KRAKOWSKI

TRAKT
GDANSKI

- OZNACZENIE
SPICHRZÓW
- NIEISTNIEJĄCE
  - ▨ RUINY
  - ODBUDOWANE

Ryc. 89. Szkic rozmieszczenia spichrzów w Kazimierzu nad Wisłą.

na wzniesieniu terenowym, aby zabezpieczyć je przed zalewem powodzi.

Z lustracji miasta: po morowej zarazie w 1621—1623 było w obrębie terenu miasta „śpichrzów m u r o w a n y c h z p l a c a m i i d w o r k a m i 25“¹⁾). Dochowany szczątek planu z początku dziewiętnastego stulecia potwierdza prawie bez zmiany stan wyżej wymienionej lustracji. Na zasadzie wspomnianego planu został opracowany przez autora w Państwowej Pracowni Konserwatorskiej w Kazimierza plan rozlokowania spichrzów w epoce rozkwitu miasta.

Spichrze Kazimierza można podzielić na pięć grup, według ich wieku i formy architektonicznej.

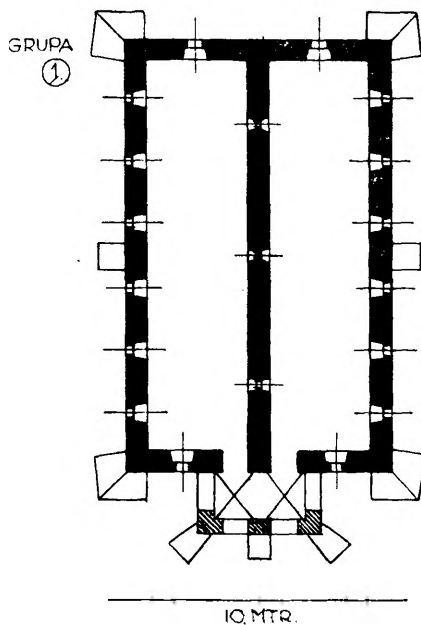
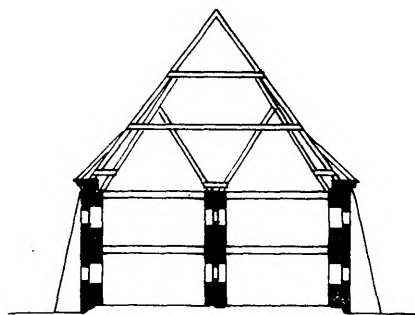
Najstarszą grupę stanowią dwa śpichrze na Gdańskim Przedmieściu z końca czternastego lub początku piętnastego stulecia (ryc. 90). Pod koniec szesnastego wieku gruntownie przebudowano sylwetę szczytów frontowych i dobudowano ganki. Dokonana przebudowa dotrwała do naszych czasów.

Drugą grupę reprezentuje obecnie śpichrz na Krakowskim Przedmieściu, zbudowany w początkach siedemnastego wieku z gankami na całej długości fasady frontowej (ryc. 93).

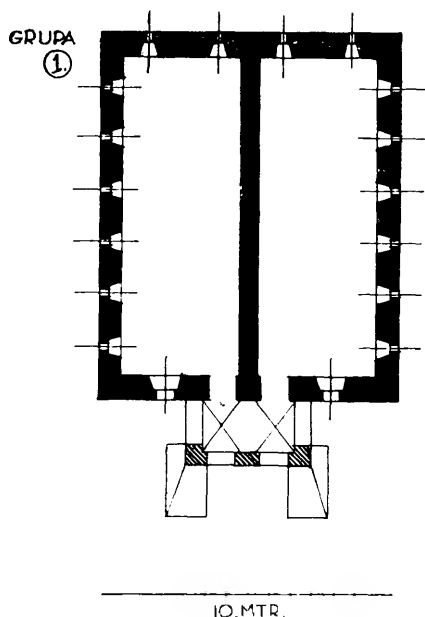
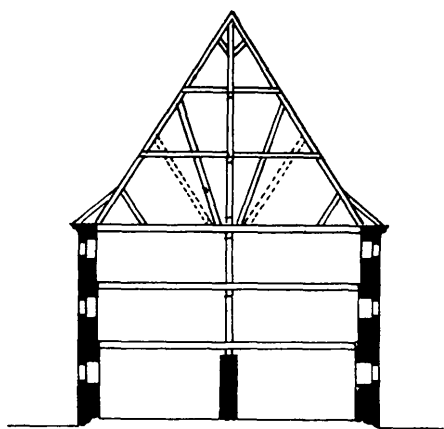
Grupa trzecia to śpichrze bliźniacze (ryc. 97), pochodzące z pierwszej połowy osiemnastego stulecia. Dochował się tylko jeden w połowie (ryc. 98).

Ocalałe ruiny czwartej grupy z sienią wjazdową pośrodku, przy-

¹⁾ Jerzy Niemojewski — odbitka z *Kurjera Porannego* z 20. 8. 1933 r.

Ryc. 90. Spichlerz przy Gdańskim Przedmieściu. Grupa I. Przekrój, rzut i widok boczny.

Ryc. 91. Śpichlerz przy Gdańskim Przedmieściu. Grupa I. Przekrój i rzut.

pominają swoim układem stodołę. Dzisiaj reprezentowane są przez ruinę na zakręcie Gdańskiego Przedmieścia w stronę Puław, drugi na Krakowskim Przedmieściu (ryc. 94).

Najbardziej architektonicznie rozwinięta gospodarczo była grupa piąta. Główny budynek trzypiętrowy obudowano od jednego boku dłuższego zamkniętym dziedzińcem, dwu kondygnacyjowymi budynkami, służącymi jako różne składy podręczne. O dwóch bramach — wjazdowej i wyjazdowej (ryc. 102 i 103).

Ostatnia grupa piąta sytuowana zupełnie odmiennie niż poprzednie, tj. nad samą wodą z urządzeniem żorawowym (kran w Gdańsku) do bezpośredniego ładowania na skutki, gdyż funkcjonowanie, sytuowanie śpichrzów za drogą, zapewne wykazało w praktyce dużą trudność i koszt przenoszenia zboża w workach na plecach, ze śpichrza na barki, do brzegu odległego około stu kroków.

Generalną cechą układu planu śpichrza Kazimierskiego, jest dwudzielność. Wysokość dwu lub trzech kondygnacji z różnymi zmianami wynikającymi z funkcji lub rentowności. Ten ostatni wzgląd miał zdaje się decydujący wpływ na rozmiary śpichrzów, gdyż kubatura ocalałych śpichrzów waha się od 1500 — 8000 metrów sześciennych.

Większość śpichrzów budowana przez zamożnych kupców i okolicznych właścicieli ziemskich, dla których posiadanie obszernego budynku składowego w zbiorczym punkcie zbożowym stanowiło poważny dochód, do pewnego stopnia warunkuje funkcjonalność założeń architektonicznych.

Głównym materiałem budowlanym był miejscowy kamień wapienny z dodatkiem cegły w trudniejszych szczegółach architektonicznych, oraz drzewo na belkowanie i wiązania dachowe. W poszyciu dachów używano gont osikowy i dachówkę przeważnie holenderkę.

W 1949 roku podjęto z ruiny odbudowę ezwartego z kolei śpichrza na Krakowskim Przedmieściu w południowej części miasta.

Budynek stał ruiną około osiemdziesięciu lat bez nakrycia w niszczyielskich uściskach roślinności. Pierwszą czynnością było karczowanie i odgruzowanie zawaliska z zewnątrz i wewnątrz w celu dostępu do murów w przyziemiu.

Po odgruzowaniu około 700 m³ gruzu i oczyszczeniu, poddano budynek czynnościom konserwatorskim oraz pomiarom inwentaryzacyjnym.

Uzyskany przy pomiarach i odbudowie materiał pozwala potwierdzić zasadę architektoniczną typu drugiego. Budynek w ogólności zachowuje zasadę architektoniczną planu, typu śpichrzów Kazimierskich, za wyjątkiem ganku, który odbiega od typu śpichrzów na Gdańskim Przedmieściu. Ogromny jako skład, monumentalny jako budynek, o wytwornej architekturze potwierdza historycznie największy rozwój miasta i handlu na przełomie wieków szesnastego i siedemnastego. Omawiany śpichrz zbudowany w 1936 roku, konstrukcyjnie stanowi typ budowy o organicznym i zdrowym założeniu architektonicznym, w swojej prostocie solidnego wykonania.

Budowa wykonana pełnym murem z kamienia, z wyjątkowo użytą

cegłą do wykonania gzymsu głównego i sterczyn na szczycie frontowym.

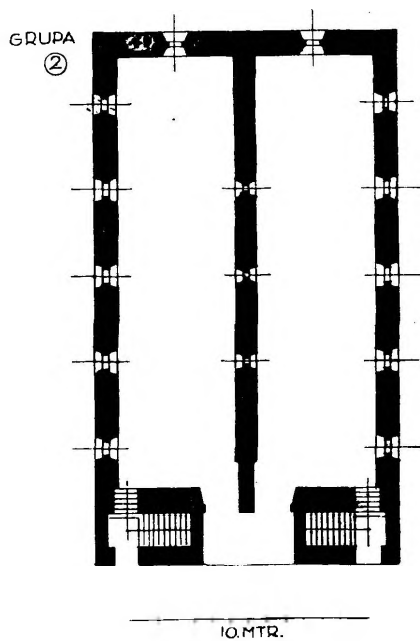
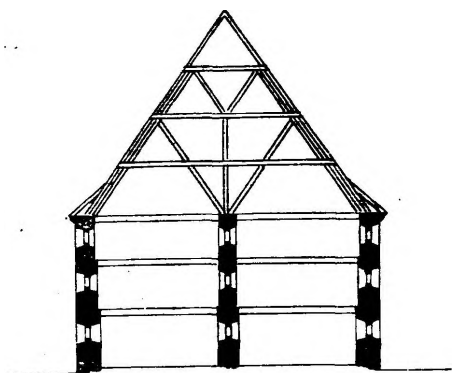
Reszta konstrukcji nośnych i dachowych zbudowana była z drzewa modrzewiowego przy niewielkim procencie dębowego. Z drobnych okruchów belkowania pozostałych w głębi murów i zachowanych kształtów otworów po belkach, można odczytać przekroje belkowania, wykonanego z tramów modrzewio-

Ryc. 92. Spichlerz przy Gdańskim Przedmieściu. Grupa I. Widok boczny.

wych o przekroju $0,45 \times 0,35$, długości 15 m, leżących potrójnym pokładem nad dwoma traktami. Pod końcami belek każdego pokładu ułożone były podwaliny z dębowego drzewa o przekroju $0,16 \times 0,20$, zaś tuż ponad belkami leżał ściągacz na całej długości ścian nośnych, jak również nad gzymsem głównym ścian szczytowych, z okrągłaków dębowych, zakończonych ogłowieniem żelaznym.

Wiązanie dachu drewniane wysokości w pionie 11,00 nosiło cechy wiązań krzyżowych. W trzech kondygnacjach wiązanych belką pozio-

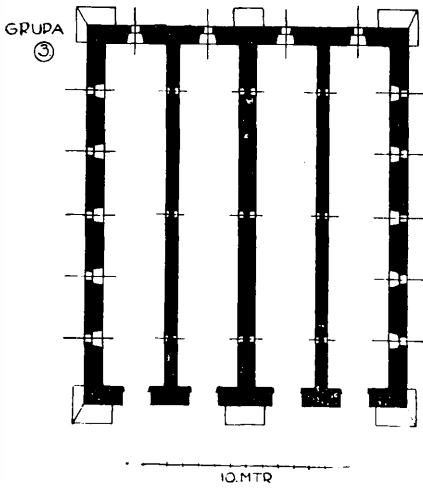
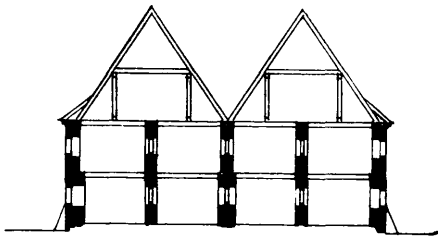
Ryc. 93. Spichlerz na Krakowskim Przedmieściu. Grupa II. Przekrój i rzut.

Ryc. 94. Spichlerz na Krakowskim Przedmieściu Grupa II. Widok przed odbudową.

Ryc. 95. Spichlerz na Krakowskim Przedmieściu. Grupa II. Widok po odbudowie.

Ryc. 98. Spichlerz bliźniaczy. Grupa II.
Przekrój i rzut.

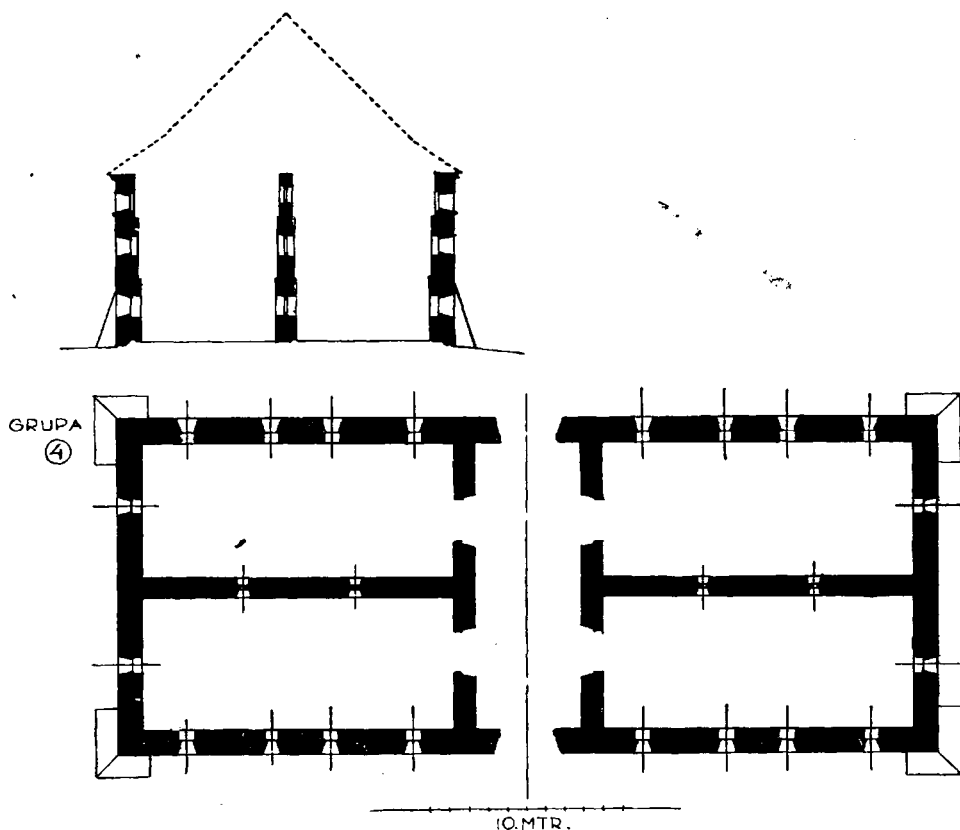

Ryc. 97. Spichlerz bliźniaczy. Grupa III.
Widok stanu pierwotnego.

Ryc. 98. Spichlerz bliźniaczy. Grupa III.
Pozostałość po odbudowie.

Ryc. 99. Spichlerz na Krakowskim Przedmieściu. Grupa IV. Przekrój i rzut.

mą podwójnie pod kątem prostym, których ślady pozostały w odsadzkach szczytów od wewnątrz.

Na ogół dość dobrze zachowane tynki zewnętrzne splukane i częściowo zmurszałe, wykazały w niektórych miejscach pobiałę w formie niesłychanie twardej emalii, koloru kremowego. Zapewne cała fasada pokryta była pobiałą z wapna hydraulicznego, gaszonego mlekiem.

Znajdujący się na szczycie frontowym niezwykle ornamentalny napis z datą jak i kamienie obramień okiennych, oraz podziały pilastrów i narożników, wykonane rylcem w świeżym tynku, podwójną kreską.

Podział wewnętrzny jest dwukomorowy na wszystkich trzech kondygnacjach, ścianą działową grubości 120 cm.

W każdej kondygnacji w ścianie działowej znajdują się przeziory — wykonane jako wąskie pionowe szpary w dwustronnym glifie, przeznaczone dla przewietrzenia budynku i nagromadzonego zboża.

Okna zewnętrzne, dość znacznych wymiarów sklepione spłaszczonym łukiem, w głębokich 50—60 cm glicach dwustronnych, rozglifionych, ok. 12 cm z każdej strony z ukształtowaną pośrodku glifu ramą kamienną czysto obrobioną grubości 20×20 cm i zamocowaną w niej kratą żelazną. Ram okiennych dREW-

Ryc. 100. Spichlerz na Krakowskim Przedmieściu. Grupa IV. Widok.

nianych nie było, natomiast otwór zamykano okiennicą drewnianą od wewnątrz.

Wejścia do komór parterowych umieszczone pod łukiem, zaś na pierwsze piętro przez podwójne schody z bocznych wejść. Jedne prowadziły wprost na pierwszą kondygnację, zaś drugie rozmieszczone z lewa i prawa wspinały się na szczyt łuku wejściowego frontowego ganku.

Z pozostałych śladów wynika, że konstrukcja schodów założona była na podgruzowaniu. Podstopnie muryrowane z kamienia, stopnie ułożone z bali modrzewiowych grubych około 0,10 cm, zamurowanych końcami w mur *uboczny*.

Ostatnie piętro, tj. drugie i poddasze połączone było schodami wewnętrznymi drewnianymi, co się spotyka często w typie śpichrzów kazimierskich.

Wyżej opisany układ wewnętrzny pozwalał na poddzierżawienie częściowe.

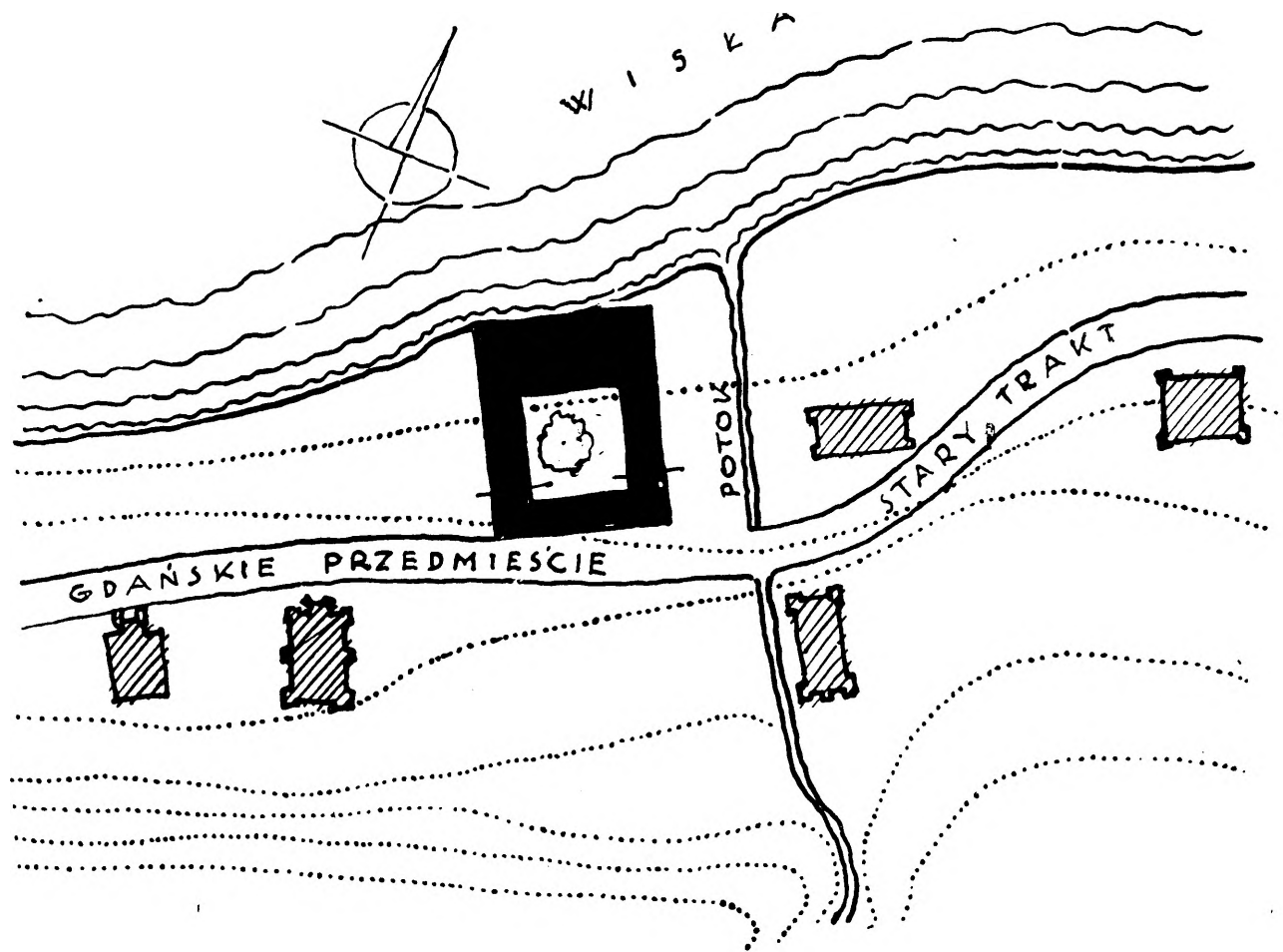
Rekonstrukcji śpichrza dokonano z przeznaczeniem na schronisko turystyczne Polskiego Towarzystwa

Krajoznawczego i pod tym kątem odbudowano wnętrze z zachowaniem zasad konserwatorskich. Dalsze prace nad adaptacją na potrzeby schroniska trwają nadal według oddzielnie przepracowanych planów dla potrzeb schroniska, z zachowaniem w urzędzeniu wnętrza wszystkich cech budynku zabytkowego.

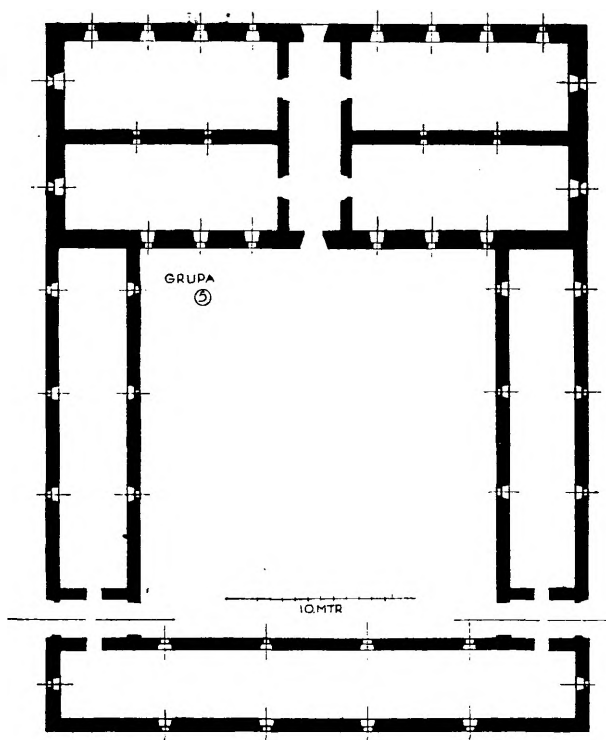
Z wielu prac konserwatorskich na terenie m. Kazimierza przeprowadzonych w ciągu lat trzech, tj. od 1946 r., dokonano remontu pięci uśpichrzów, przywracając zniszczone ruiny do życia, z zapewnieniem użytkowania na składy rezerw zbożowych, przemysłowe, a ostatni wyżej omówiony na schronisko turystyczne.

Budynki śpichrzów cechuje duża solidność wykonania i przede wszystkim fundamentowanie ponad miarę głębokości przemarzania i obciążenia.

Grubość ścian w stosunku do użytego materiału także jest w dużej przesadzie, sięga bowiem 1,50 m, a jedno z dochowanych wiązań dachowych to cały las kłoców i tramów grubości od 18×18 do 22×24

Ryc. 101. Spichlerz na Gdańskim Przedmieściu. Grupa V. Plan sytuacyjny.

Ryc. 102. Spichlerz na Gdańskim Przedmieściu- Grupa V. Rzut.

Ryc. 103. Spichlerz na Gdańskim Przedmieściu. Grupa V. Widok.

cm. Wiązanie jest typu krzyżowego ze zmianą mieczowania co drugą krokiem, ściśle zespolone z ostatnim pokładem belkowania i potrójnym mieczowaniem środkowego słupa pionowego (ryc. 1).

Drzewa używano przeważnie modrzewiowego, zwłaszcza do części nośnych, lub starodrzewu sosnowego.

Do dzisiejszych czasów dotrwało w ruinie bądź w znacznym zniszczeniu śpichrzów czternaście.

Z powyższej ilości odbudowano całkowicie pięć, przywracając je do form historycznych po wielokrotnych przeróbkach (na składy rezerw zbożowych, składy przemysłowe,

przetwórnisko turystyczne).

Nadających jeszcze sześć (ryc. 5), stojący na ruinach brany w czasie wojny, a ruina Męką o najbardziej zniszczonej fasadzie frontowej zniszczonej wojennych.

w sadach stała się do od

Wszystkie na terenie miasteczka wadzone są z siedziby Stowarzyszenia Kultury

Rysunki i z

Ryc. 104. Spichlerz przy Gdańskim Przedmieściu. Grupa I. Widok.

расы эти, несмотря на требования всего польского общественного мнения и польского Правительства, находятся до сих пор в обладании правительства Канады. Сейчас ателье занято обновлением фламандского gobelina происходящего из второй половины XVI столетия, изображающего постройку нового ковчага. Gobelen этот имеет размеры м. 4,55 на 3,42 и поверхность его равняется 15,94 м. квадрат. Труды над его консервацией начаты были 15 апреля 1948 г. и в настоящий момент еще не окончены; до сих пор заняли они 9.000 часов работы. Вследствие высоких издержек обновления может оно быть применимо исключительно к тканям, представляющим большую художественную или историческую ценность.

СТАРИННЫЕ АМБАРЫ В ГОР. КАЗИМЕЖ НАД ВИСЛОЙ

В небольшом городке Казимеж над Вислой находится четырнадцать хлебных амбаров происходящих с времен от XIV до XVIII столетия. Построены они из камня и кирпича, а внутренние деревянные конструкции, крыши и т. д., сделаны из лиственницы. Кирпич бывал применяем исключительно только в более трудных архитектурических деталях; кровли покрыты черепицей или гонтом. В настоящее время отстроено совершенно 5 амбаров, привлекающая им исторические формы. Пригодных к отстройке есть еще 6 амбаров. Работы эти производятся из фондов Министерства Культуры и Искусства.

RÉSUMÉS FRANÇAIS

BILAN DES FOUILLES OPÉRÉES EN POLOGNE DE 1945 À 1949

Au cours des quatre années d'après-guerre, en Pologne, un grand pas en avant a été fait dans le développement de l'archéologie préhistorique et historique. On en voit la preuve dans la création de sept nouvelles chaires de préhistoire aux universités polonaises, le grand accroissement du nombre des publications, la fondation de nouveaux musées de préhistoire, enfin en ce que des fouilles ont été opérées à grande échelle.

Parmi les découvertes les plus importantes touchant l'époque paléolithique, citons le camp des chasseurs de mammoths à Cracovie, sous le monticule de Kościuszko. On y a trouvé plus de 10.000 instruments et débris en silex qui témoignent des très anciennes relations culturelles entre les environs de Cracovie, la Petite-Pologne septentrionale et les territoires situés au-delà des Carpathes. Des recherches opérées dans des stations d'époque plus récente (néolithique) ont également conduit à d'importantes découvertes, notamment dans le district de Bochnia, voïevodie de Cracovie. Non moins importante est la découverte d'un centre de potiers

à Zofipol où l'on a trouvé, entre autres, le premier tombeau squelettique, en Pologne, d'un individu appartenant à la culture de la céramique rubanée, gravée. A Ćmielów (distr. d'Opatów) on a mis au jour un centre d'immigrants du nord-ouest (de ce qu'on appelle la culture des coupes en forme d'entonnoir), — à Las Stocki (distr. de Puławy) on a découvert et soumis à des recherches le plus grand cimetière de cette culture en Pologne. Pour ce qui est des premières périodes de l'époque du bronze, on a découvert quantité de tumulus à Łubna, district de Sieradz. C'est, en Pologne, le plus grand cimetière de tumulus de la population de la culture dite de Trzciniec. Ces matériaux indiquent les liens existant entre cette culture et la lusacienne et constituent le point de départ d'un nouvel essai pour résoudre la question de la genèse de la culture lusacienne (de env. 1300 à 300 av. J.—C.). Nous ne citons ici que les plus importantes découvertes, laissant de côté toute une série de fouilles relatives à cette époque. Pour ce qui est de l'époque du fer, les fouilles de Biskupin ont une très grande valeur scientifique. Elles ont été opérées à grande échelle, au cours de ces quatre années, avec le concours de préhistoriens,

de géologues, de morphologues, d'anthropologues et de zoologues. En 1946, on a fait une découverte des plus importantes: celle du plus grand centre dans le monde entier d'industrie potière, à Zofipol près de Cracovie; il remonte à une phase tardive de l'époque romaine eu à l'époque de la migration des peuples. Jusqu'en fin 1949, on y a soumis à l'examen 34 fours à cuisson et l'on a extrait une très grande quantité de céramique ainsi que d'autres objets historiques. Les fouilles opérées à Gniezno, Ostrów Lednicki, Poznań, Tum près de Łęczyca, Gdańsk, Szczecin, Biskupin, sur la colline Sobótka près de Wrocław, à Opole, Cieszyn et enfin Varsovie, remontent à l'époque du début des temps historiques. On a mis au jour bien des stations fortifiées, des cimetières, des fondations d'anciennes constructions, des armes, des instruments de travail, etc. Ainsi donc le bilan des fouilles opérées pendant les quatre années d'après-guerre est absolument positif.

LES MICROORGANISMES DE L'ÉPOQUE CRÉTACÉE AIDENT À ÉTABLIR LA DIFFÉRENCE ENTRE LES TECHNIQUES DE LA PEINTURE SUR CRÉPI.

C'est ici le résumé d'un travail plus étendu sur l'application des méthodes présentées à des fins pratiques. Il est parfois difficile d'indiquer exactement à quel siècle remonte telle peinture sur crépi, car de nombreuses additions, de nouvelles couches de peinture ainsi que des réparations constituent de sérieux obstacles. Il n'est pas toujours possible, en se basant sur les propriétés de formes de la peinture, de distinguer les premières couches des suivantes, surtout si les nouvelles sont assez rapprochées, dans le temps, des premières. L'auteur donne les moyens de distinguer les carbonates de chaux, c'est-à-dire la chaux provenant du délayant qui éclaireit les couleurs et donne

le blanc dans la technique „fresco sècco“, de la chaux provenant de la couleur blanche employée dans la technique à la colle, ou toute autre semblable sur crépi. La méthode consiste à étudier, à l'aide du microscope, les microorganismes qui se trouvent dans les carbonates de chaux. La craie à écrire aussi bien que les calcaires sont principalement d'origine maritime, ils renferment donc de grandes quantités d'organismes végétaux et animaux. Dans les peintures faites à la colle, où l'on a employé la craie comme couleur blanche, ces organismes seront parfaitement visibles. Par contre, le matériel calcaire employé dans la technique „fresco secco“ provient de roches calcaire bien plus denses et cimentées, plus cristallisées, soumises à toute une suite de processus chimiques (cuisson, extinction, etc.); nous n'y trouverons point nos organismes. L'examen est très facile s'il s'agit de distinguer la craie limoneuse de la chaux de la fresque. Il est beaucoup plus compliqué s'il faut étudier les différentes constructions de la craie limoneuse, par ex. de distinguer les repeintures faites également à la craie, ou de découvrir un fond non authentique d'une partie du tableau.

GRENIERS HISTORIQUES À KAZIMIERZ SUR LA VISTULE.

Il y a, dans la petite ville de Kazimierz sur la Vistule, quatorze greniers à blé qui remontent du XIV-e au XVIII-e s. Ce sont des constructions en maçonnerie, les charpentes de soutien et du toit sont généralement en mélèze. La brique n'était employée qu'exceptionnellement pour certains détails d'architecture plus difficiles; les toits sont recouverts de bardeaux ou de tuiles. On a aujourd'hui entièrement reconstruit cinq greniers en leur redonnant leurs contours historiques. Six autres encore pourront être reconstruits. Les travaux sont menés avec l'appui des subsides du Ministère des Beaux-Arts.